
LITERATUURBESPREKING

“Reflectie in de verpleegkundige beroepsuitoefening”

Koetsenruijter, R., W. van der Heide, K. Wit, (2001) Reflectie in de verpleegkundige beroepsuitoefening, Utrecht: Lemma B.V. ISBN 90 5189 848 7 pag. 164.

In een themanummer over reflectieve praktijkvoering mag een boekbespreking met betrekking tot dit thema niet ontbreken. In bovengenoemd werk hebben verschillende docenten van de Hogeschool van Utrecht hun ervaringen gebundeld. Het is een standaardwerk dat in elke verpleegkundige opleiding gebruikt zou moeten worden. Verschillende modellen en methoden worden beschreven die als theoretische onderbouwing dienen bij diverse onderdelen in een curriculum. Voor beroepskrachten die al enkele jaren in de praktijk werkzaam zijn, is het minder aanbevelenswaardig. De veelheid aan theorie, modellen en methoden maken het boek praktisch minder makkelijk bruikbaar voor uitvoerenden. De schoolse benaderingswijze is niet uitnodigend. Verpleegkundigen die behoefte hebben om hun reflecties te structureren en hiervoor een methodische aanpak wensen, vinden zeker iets van gading.

Volgens de auteurs is reflecteren: ‘bereid zijn bewust na te denken over het handelen in de praktijk en met name over de kennis die uit dat handelen naar voren komt’ maar ook ‘een heroverweging van ideeën of ervaringen’ en niet te vergeten ‘een weloverwogen proces van denken en interpreteren van ervaringen met als

doel het eigen handelen beter te leren doorgronden en hiervan te leren’. Kortom: onder woorden brengen -voor jezelf en anderen- wat veelal impliciete kennis, gedragingen en ervaringen zijn in je werk en deze –mogelijk nieuwe kennis- overdraagbaar te maken.

Dat –onder andere- deze vaardigheid een noodzakelijke voorwaarde is voor het werken als professional is al op verschillende manieren onder de aandacht gebracht: Hutscheamaekers in *MGV 2001- 9: 819* en het eerder besproken advies van de RVZ *professionals in de gezondheidszorg* (2000). Volgens de auteurs van het boek ontwikkelt de verpleegkundige zich met behulp van reflectie tot een kritisch analytisch beroepsbeoefenaar. Het eigen beroepsmatig handelen wordt onderbouwd vanuit eigen kennis. Bovendien helpt het om nieuwe kennis te ontwikkelen en de kloof tussen theorie en praktijk te verkleinen. De opgedane ervaring leidt, indien er voldoende wordt gereflecteerd, niet alleen tot een integratie van kennis maar ook tot een gezicht van de praktijkwereld. Tot slot kan reflectie bijdragen aan de ontwikkeling van het beroep, het beroepsprofiel en een eigen visie op verplegen.

Een belangrijke theorie die in het boek wordt aangehaald is die van Schön *Reflective practice* (1983). Hierin gaat het om de centrale rol van reflecteren tijdens en na het professionele handelen. Schein maakt onderscheid naar *reflection-in-action*: op basis van een nieuwe situatie nadenken over het

handelen, tijdens het handelen (aanwenden van kennis), en *reflection-on-action* terugblikken op de opgedane ervaring en situatie waarbij wordt nagegaan of de juiste kennis is aangewend om te handelen, in de specifieke context van de situatie. Reflectie tijdens het handelen –*reflection-in-action*– gebeurt bijna automatisch ‘dat doe je gewoon zo’ of ‘dat doe ik intuïtief’, van de genomen stappen is de professional zich niet meer bewust. Onbewust wordt echter teruggegrepen naar opgeslagen kennis en ervaringen ‘waardoor heel persoonlijke en creatieve oplossingen en/ of invallen omhoog komen. Deze (bijna) verborgen kennis, die veel blijkt voor te komen bij verpleegkundigen wordt ook wel *tacit of silent knowledge* genoemd. Routinematige handelingen zouden kritisch bevraagd moeten worden. Alternatieve handelingen dienen in het licht van theoretische vakkennis en de kennisdomeinen onderzocht te worden. Daarnaast moeten zij bekeken worden met het perspectief op nieuw te ontwikkelen kennis. Het verpleegkundig vakgebied wordt hierdoor duidelijker en minder impliciet. Reflectie op de handeling –*reflection-on-action*– is bedoeld om je bewust te maken van een betekenis die achteraf gegeven wordt aan een gebeurtenis. Vormen zijn supervisie, intervisie, evaluatiegesprekken of het zelf terugblikken op de dag. Uitgangspunt bij een reflectieve praktijkvoering is dat men leert van de diverse ervaringen en dat men zich openstelt voor het opdoen van nieuwe kennis en ervaringen. Op die manier ontstaat nieuwe kennis die voor anderen beschikbaar komt als deze wordt geëxpliciteerd en op schrift wordt gesteld

Leren is een belangrijk ingrediënt voor reflectie en om te leren hebben we kennis nodig. Kennis veroudert snel en moet daarom bijgehouden worden. Leren gaat dus, ook na het behalen van het diploma, gewoon door.

Kennis bestaat uit vier aspecten:

- Feiten (kennis van een ziektebeeld)
- Procedures (hoe stel ik een behandel/verpleegplan op voor een patiënt met dat ziektebeeld)
- Begrippen (verklaringen voor het reactiepatroon van deze patiënt)
- Principes: (patiëntgericht benadering, zorg op maat)

Voor het toepassen van kennis heeft men reproductieve (handelen volgens richtlijnen) en productieve (wendbaar handelen) via creativiteit en eigen inzicht, vaardigheden nodig. Reflectie helpt zowel studenten als uitvoerenden om het competent handelen te vergroten. Opleidingen willen beroepskrachten voorbereiden op een werkveld waarin kennis en procedures in verschillende situaties ingezet kunnen worden. ‘Competent handelen betekent wendbaar handelen in uiteenlopende situaties waarbij ook de organisatorische en sociaal-culturele context van (in dit geval) het verpleegkundig beroep worden meegewogen’.

Leren op de werkplek is daarbij essentieel en vereist voldoende mogelijkheden tot leren op de werkplek: veilige condities, goede begeleiding en een ondersteunende sociale context. Kennis van verschillende leerstijlen - Kolb (1984) en Vermunt (1992) worden in het boek genoemd- kan helpen om de reflectieve praktijkvoering te sturen. Kolb (1984) onderscheidt vier leerstijlen:

- De beschouwer of divergeerder: voelen en kijken staan centraal;
- De denker of assimileerder: kijken en denken staan centraal;
- De beslisser of convergeerder: denken en doen staan centraal;
- De doener of accomodeerder: doen en voelen staan centraal.

Het spreekt voor zich dat de kwaliteit van de beroepsuitoefening wordt verhoogd indien gebruik gemaakt wordt van verschillende leerstijlen. Kijken, voelen, denken en doen zijn noodzakelijke vaardigheden in complexe zorgsituaties. Ook voor reflectie zijn dit belangrijke ingrediënten: 'de mate waarin de lerende in staat is het eigen gedrag te beschrijven, te analyseren (waar kijken, voelen en denken belangrijke onderdelen van zijn), te problematiseren en te herstructureren om tot nieuwe, meer effectieve, gedragswijzen te kunnen komen'. Helaas worden in het boek geen expliciete aanwijzingen gegeven met welk model of welke methode je bewust andere leerstijlen zou kunnen aanleren.

Reflectie vereist dat je het eigen handelen (de bedoelingen, keuzes, beslissingen, het gevoel, de emoties) op afstand leert bezien. Afstand nemen gaat makkelijker wanneer je je richt op de analyse van de feiten (wat was het probleem precies, waardoor ontstond het, enzovoort?) en pas daarna over je eigen aandeel en de gevoelens daarin. Bij reflectie gaat het om beantwoording van vragen als:

- Wat wilde ik leren en hoe heb ik dat geprobeerd?

- Welke positieve of negatieve leermomenten heeft me dat opgeleverd?
- Wat voelde ik daarbij (kick, teleurstelling, onmacht, enzovoort)?
- Wat heeft me het meest geholpen c.q. waardoor werd ik belemmerd?
- Wat neem ik me voor de volgende keer voor?

Het beantwoorden van bovenstaande vragen kan zeer gestructureerd en methodisch –met het gevaar dat het proces nog nauwelijks aandacht krijgt– met de in het boek beschreven drie reflectiemodellen en vijf verschillende methoden. De methoden gaan in op:

- Gedachten ordenen en keuzen maken: de Socratische methode en de incidentmethode;
- Het denken, voelen en handelen met elkaar in harmonie te brengen: de ABC-methode of het hardop-denkenprotocol;
- Het verhelderen van de communicatie met de omgeving: het Johari venster.

Om het reflectief leren op gang te brengen worden verschillende middelen aangereikt: autobiografische zelfreflectie; het bijhouden van een dagboek of het aanleggen van een portfolio.

Het boek is vooral een theoretisch boek dat zijn weg in de praktijk zal moeten vinden. Omdat er zoveel verschillende modellen en methoden in staan en eigenlijk nergens een voorkeur voor uitgesproken wordt, is het aan de kok welk recept hij of zij het lekkerst vindt.

Ivonne van der Padt